

Fogorvosi Anyagtudomány Fizikai Alapjai

5.

Általános anyagszerkezeti ismeretek
Anyagcsaládok: fémek és kerámiák

Tankönyv fejezetei:
9-11

HF:
3. fejj.:
1-13, 14-20

1

Fogászati anyagok fajtái

FÉMEK
Fémes kötés

KERÁMIÁK
Fémes és nemfémes elemek vegyületei.

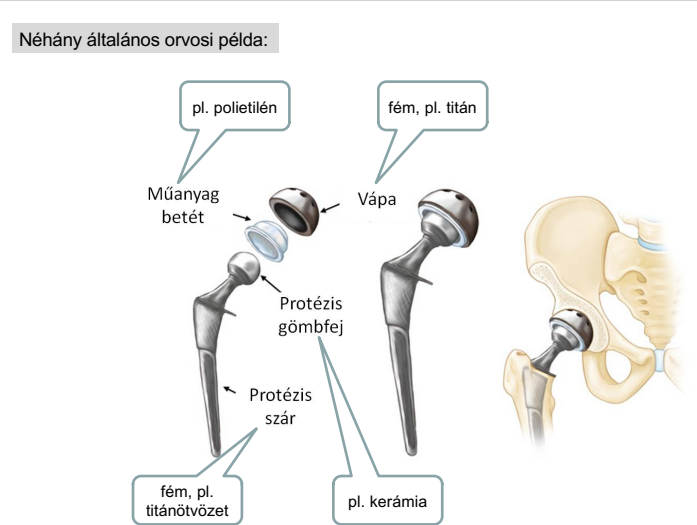
POLIMEREK
Egy alegység ismétlődésével felépülő láncszerű molekulákból áll.

KOMPOZITOK
Az előző 3 család legalább kétféle anyagából áll.

2

Néhány általános orvosi példa:

pl. polietilén

Műanyag betét

Vápa

fém, pl. titán

Protézis gömbfej

Protézis szár

fém, pl. titánötvözet

pl. kerámia

3

Néhány fogorvosi példa fémekre:

fémkorona, pl. arany ötvözet

fém implantátum pl. titánötvözet

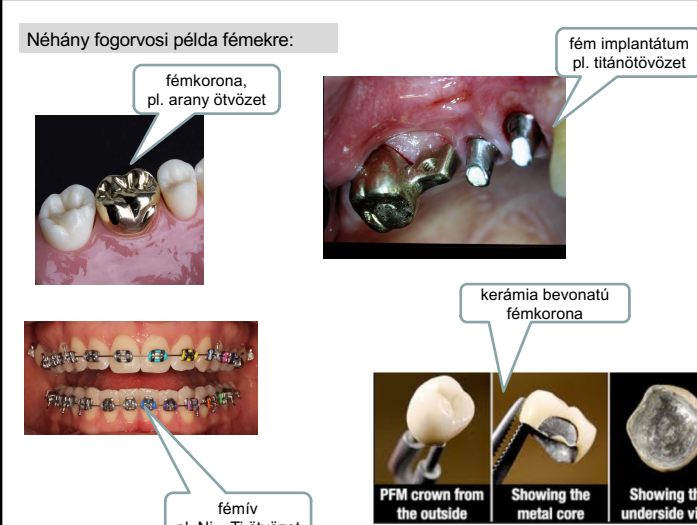
kerámia bevonatú fémkorona

PFM crown from the outside

Showing the metal core

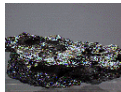
Showing the underside view

fémív pl. Ni – Ti ötvözet

4

Fémek

Tulajdonságai:

- gyakori anyag; változatos tulajdonságúak
- viszonylag nagy sűrűség
- szobahőmérsékleten szilárd (kivéve Ga és Hg)
- viszonylag nagy szívósságúak és szilárdságúak
- viszonylag jól alakíthatók
- hajlamosak a korrózióra (kivéve a nemesfémek)
- ötvözéssel tulajdonságaik jól befolyásolhatók
- jó hő- és elektromos vezetőképesség
- fémes szín
- nagyrészt nem biokompatibilisek

Szerkezete:

- fémes kötés
- szímfémekben azonos méretű atomok
- kristályos (leggyakrabban hexagonális, vagy köbös)*
- polikristályos**

amorf
fémüveg!

Alkalmazási példák:

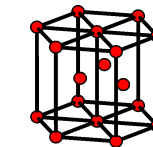
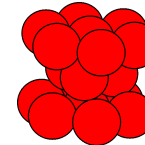
- koronák, hidak
- implantátumok
- tömés
- fogszabályozó készülékek

Előállítás: olvasztás, öntés

5

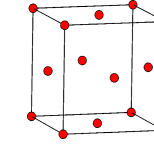
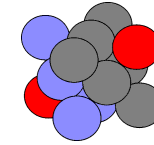
*Miért gyakori a hexagonális és köbös rács a fémeknél?

Egyforma gömbök illeszkedése!

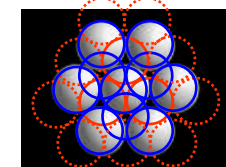
szoros illeszkedésű
hexagonális (hcp)

pl. Ti, Cd, Co, Zn, ...
térfeltöltési
tényező: 74 %

szoros illeszkedésű köbös
(lapcentrált köbös, fcc)

pl. Ag, Au, Pt, Al, Cu, Ni, ...
74 %

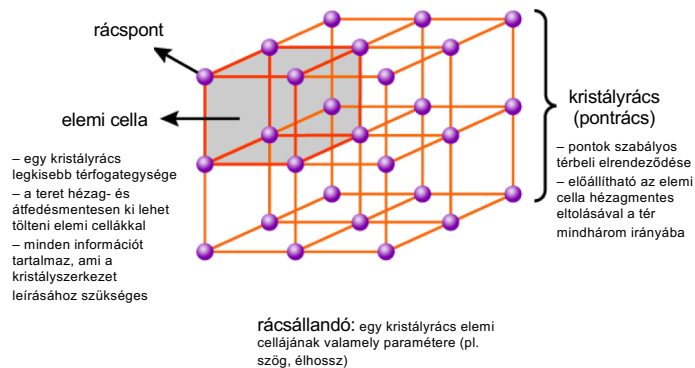

kevésbé szoros
illeszkedés: pl.
térfeltöltési
tényező: 68 %

pl. Fe, Cr, ...
68 %

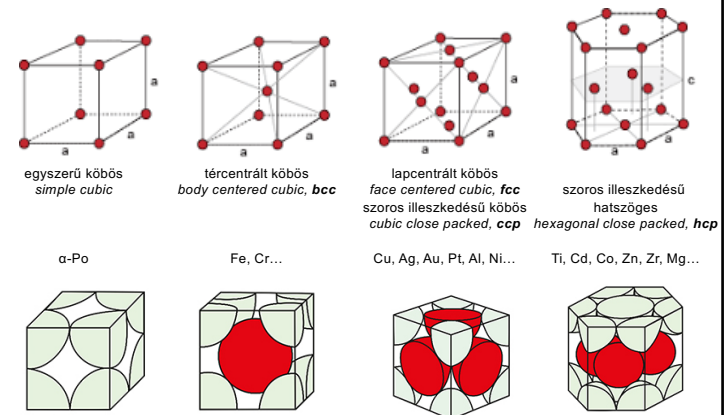
6

Kristályrács és elemi cella

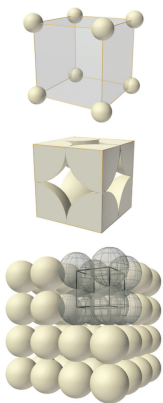
7

Fémek kristályszerkezete

8

Egyszerű köbös rács

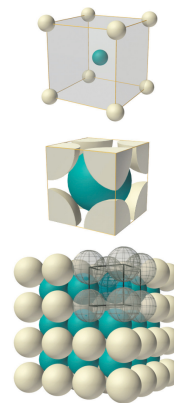
egy elemi cellára eső gömbök száma: 1

az elemi cella élhossza: $a = 2r$

térkitöltési tényező: $\frac{V_{Kugel}}{V_{Elementarzelle}} = \frac{\pi}{6} \approx 0,5236 \approx 52\%$

9

Tércentrált köbös rács

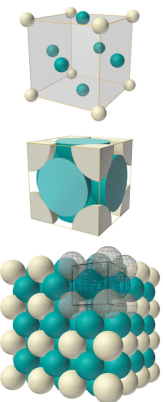
egy elemi cellára eső gömbök száma: 2

az elemi cella élhossza: $a = \frac{4r}{\sqrt{3}}$

térkitöltési tényező: $\frac{V_{Kugel}}{V_{Elementarzelle}} = \frac{\pi\sqrt{3}}{8} \approx 0,6802 \approx 68\%$

10

Lapcentrált köbös rács (Szoros illeszkedésű köbös rács)

egy elemi cellára eső gömbök száma: 4

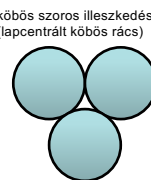
az elemi cella élhossza: $a = \sqrt{8}r$

térkitöltési tényező: $\frac{V_{Kugel}}{V_{Elementarzelle}} = \frac{\pi}{3\sqrt{2}} \approx 0,7405 \approx 74\%$

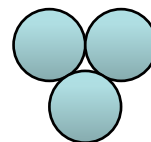
11

Gömbök szoros illeszkedésű halmaza

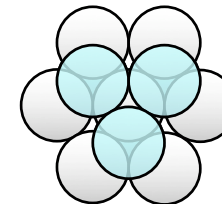
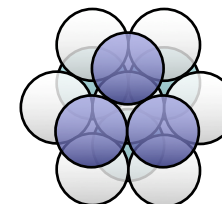
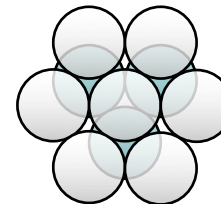
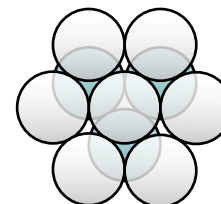
köbös szoros illeszkedésű rács
(lapcentrált köbös rács)

kitöltési hányados: 74%

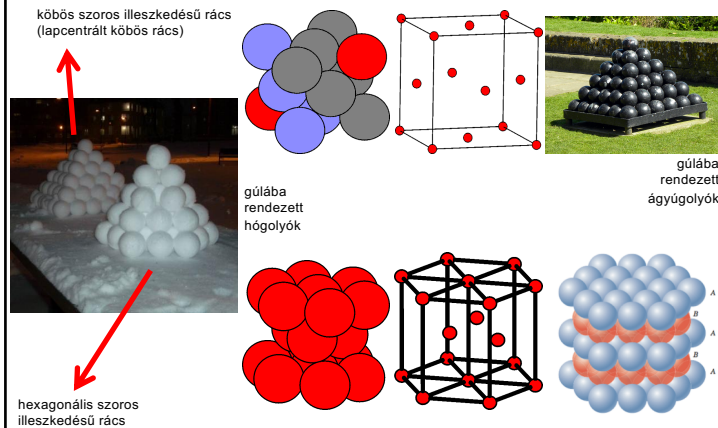

hexagonális szoros
illeszkedésű rács

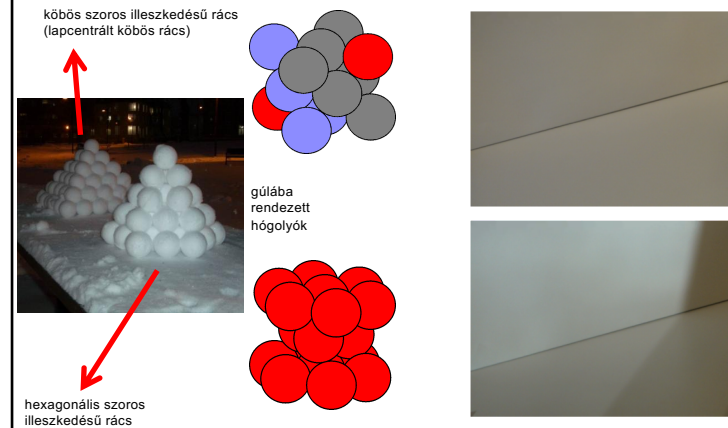
12

Gömbök szoros illeszkedésű halmaza

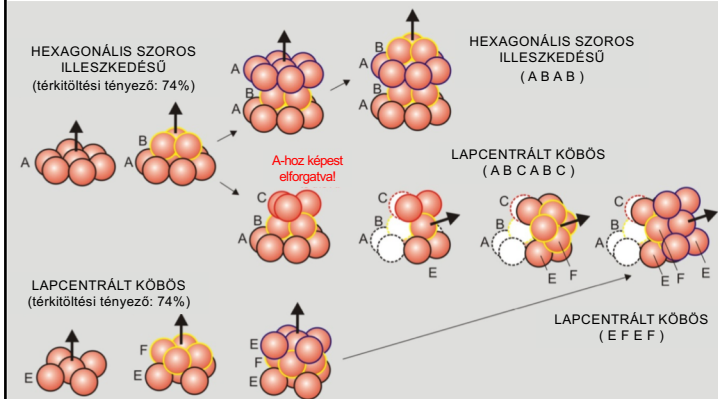
13

Gömbök szoros illeszkedésű halmaza

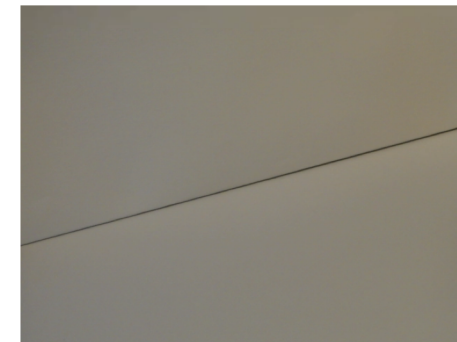
14

Gömbök szoros illeszkedésű halmaza

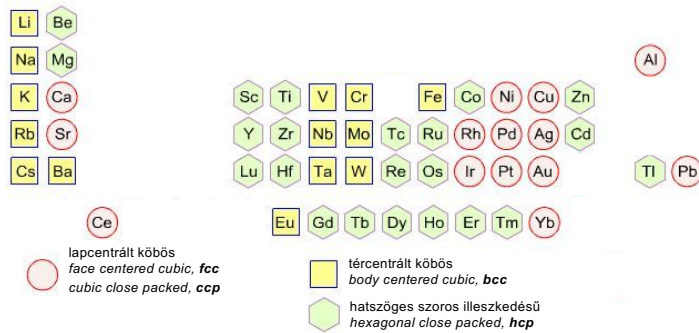
15

Gömbök szoros illeszkedésű halmaza

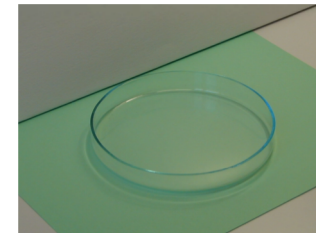
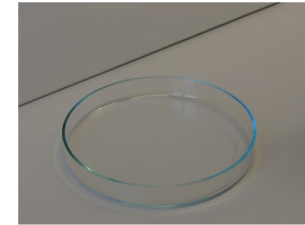

16

Fémek kristályszerkezete

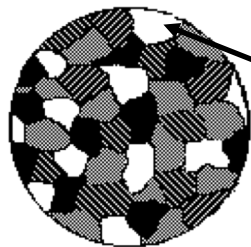
17

18

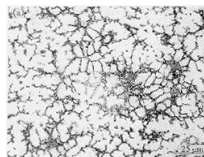
**Polikristályos szerkezet

Szövetszerkezet, mikrostruktúra:

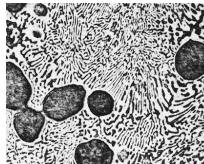

szemcsék
(kristallitok,
szövetelemek)

homogén szövetszerkezet

heterogén szövetszerkezet

Szövetszerkezet vizsgálata:

- csiszolás durvább/finomabb
- kémiai maratás
- mikroszkópi megfigyelés (fémmikroszkóp)

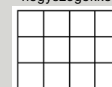
19

Kvázikristályok

csempézés szabályos
háromszögekkel

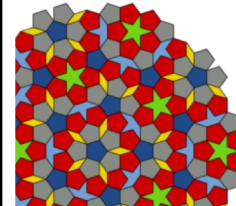
csempézés szabályos
négyzetekkel

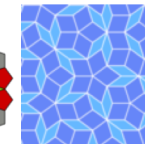
csempézés szabályos
hatszögekkel

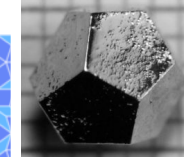
Csempézés szabályos ötszögekkel? Nem lehetséges, de egy szabályszerű ötfogású szimmetriájú csempézés igen.

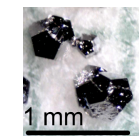
Penrose-
csempézés

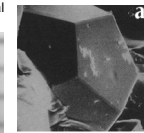
A kvázikristályokban egyfajta "aperiodikus rend" uralkodik és ötfogású szimmetriával, illetve dodekaédres alakkal rendelkeznek

Ho-Mg-Zn-
kvázikristály

Gd-Cd-kvázikristály

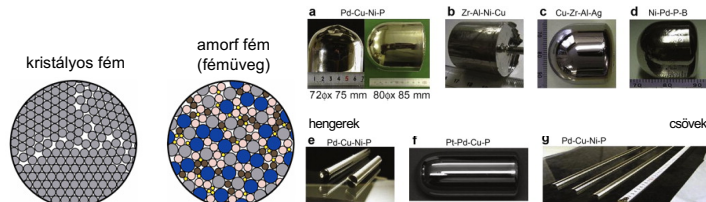

Al-Cu-Fe-
kvázikristály

20

Fémüvegek (amorf fémek)

- Az első fémüveg: 1960-as évek, Au-Si-ötvözet, $\approx 10^6$ K/s hűtési sebesség (l), méret < 1 mm.
- az első kereskedelmi fémüveg: 1990-es évek, Zr-Ti-Cu-Ni-Be-ötvözet, ≈ 1 K/s hűtési seb., méret ≈ 1 cm.

Fémüvegek (BMG) különleges tulajdonságai a kristályos fémekhez képest:

- kevesbé merev
- elasztikusabb
- szilárdabb
- keményebb
- kopásállóbb
- korrozíóállóbb
- jobb biokompatibilitás

21

Fémötvözetek Cél: tulajdonságok javítása, pl.

- korrozíóállóság javítása, pl. Fe, Ni, Co, ...+Cr
- nagyobb keménység, merevség elérése, pl. Au+Cu
- fém-kerámia adhézió növelése, pl. nemesfém+Fe, Sn, In

Osztályozás:

- fém + fém, pl. Fe+Cr
- fém + nemfém, pl. Fe+C
- használat szerint (pl. inlay, korona, ...)
- alap elem szerint (arany alapú, palládium alapú, ...)
- komponensek száma (biner, terner, kvaterner,...) szerint
- 3 fő elem szerint (pl. Au-Pd-Ag, Ni-Cr-Be, ...)
- uralkodó fázisdiagram szerint
 - szilárd oldat
 - eutektikus ötvözet
 - peritektikus ötvözet
 - fémvegyület

22

Ötvözetek: Példák

a hétköznapiakból: rézbázisú

- bronz:** Cu + Sn
- alumíniumbronz: Cu + Al
- sárgaréz:** Cu + Zn
- „nordic gold”: Cu + Al + Zn + Sn
- alpakka:** Cu + Ni + Zn
- konstantán: Cu + Ni + Mn
- vasbázisú
- acél:** Fe + C (<2,06%)
- rozsdamentes acél, Inoxacél:** acél + Cr
- ChroVa Stahl: Stahl + Cr + V
- alumíniumbázisú
- dural: Al + Cu (+ Mg + ...)

a fogorvosi gyakorlatból: nemesfémbázisú

- Bioporta G: Au + Pt + Zn + In
- Degulor M: Au + Ag + Pt + Pd + Cu + Zn
- Bio Herador N: Au + Pt + Zn + Mn
- nemnemesfémbázisú
- Ti6Al4V: Ti + Al + V
- amalgám:** Hg + Ag + Sn + Cu + Zn
- kobalt-kró-molibdén-ötvözet
- rozsdamentes acél
- nikkel-titán-ötvözet
- béta-titán-ötvözet: Ti + Mo

FAFA_DE

5 | Metalle und Keramiken

23

Ötvözési arányok:

tömeg% $c_{m,1} = \frac{m_1}{m_1 + m_2} \cdot 100\%$

mól% $c_{v,1} = \frac{V_1}{V_1 + V_2} \cdot 100\%$ → tulajdonságok!
(Pl. Ni-Cr-Mo-Be ötvözet: Be 1,8 súly% ↔ 11 mól%)

Átszámoláshoz:

$$c_{v,1} = \frac{c_{m,1} \cdot M_2}{c_{m,1} \cdot M_2 + c_{m,2} \cdot M_1} \cdot 100\% \quad c_{m,1} = \frac{c_{v,1} \cdot M_1}{c_{v,1} \cdot M_1 + c_{v,2} \cdot M_2} \cdot 100\%$$

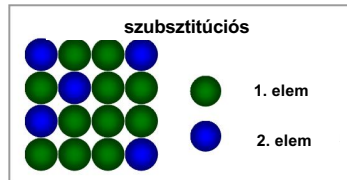
Átlagsűrűség: $\bar{\rho} = \frac{\rho_1 \cdot \rho_2}{c_{m,1} \cdot \rho_2 + c_{m,2} \cdot \rho_1}$

24

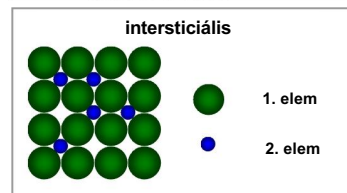
Szilárd oldat (elegykristály)

Mind folyadék fázisban, mind szilárd fázisban jó oldódás →

homogén szövetszerkezet

pl. Cu-Ni, Pd-Ag, Au-Cu, ...

pl. Fe-C, CP Ti (O, C, N, H), ...

(CP: kereskedelmi tisztaságú)

25

Oldhatóság feltételei szubsztitúciós szilárd oldatra:

- atomok mérete ne nagyon különbözzön (< 15%)
- azonos kristályrács típus
- hasonló elektronegativitás
- vegyérték azonos, vagy az „oldószer” vegyértéke nagyobb

fém	atom átmérő (nm)	rács típus	elektro-negativitás
Au	0,2882	fcc	2,4
Pt	0,2775	fcc	2,2
Pd	0,2750	fcc	2,2
Ag	0,2888	fcc	1,9
Cu	0,2556	fcc	1,9
Ni	0,25	fcc	1,8
Sn	0,3016	tetragonális	1,8

Oldhatóság feltételei intersticiális szilárd oldatra:

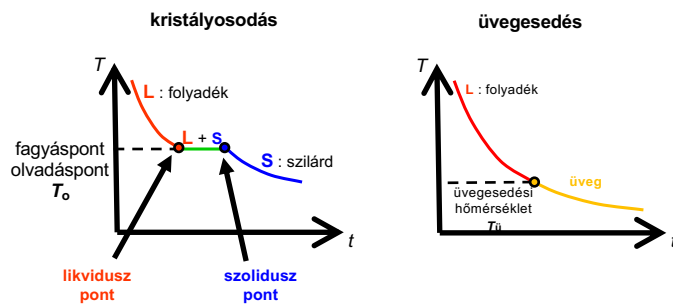
- „oldott” atom mérete jóval kisebb
- „oldott” anyag mennyisége kicsi (< 10%)

Szilárd oldat tulajdonságai:

Rugalmassági határ, szilárdság, keménység nő, képlékenység csökken, pl. Au-Cu(5 tömeg%)

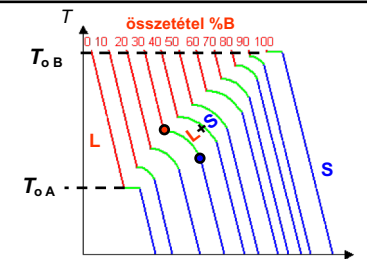
26

Tiszta fémolvadék lehűlési görbéje

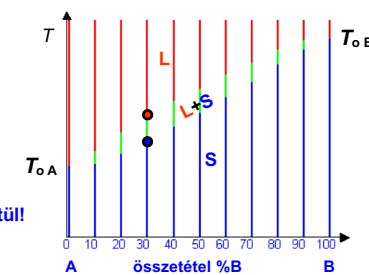

27

Szilárd oldat lehűlési görbéje

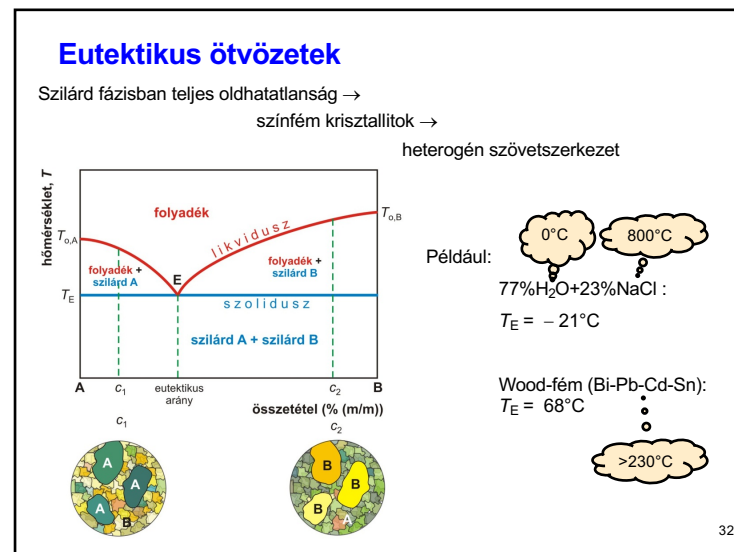
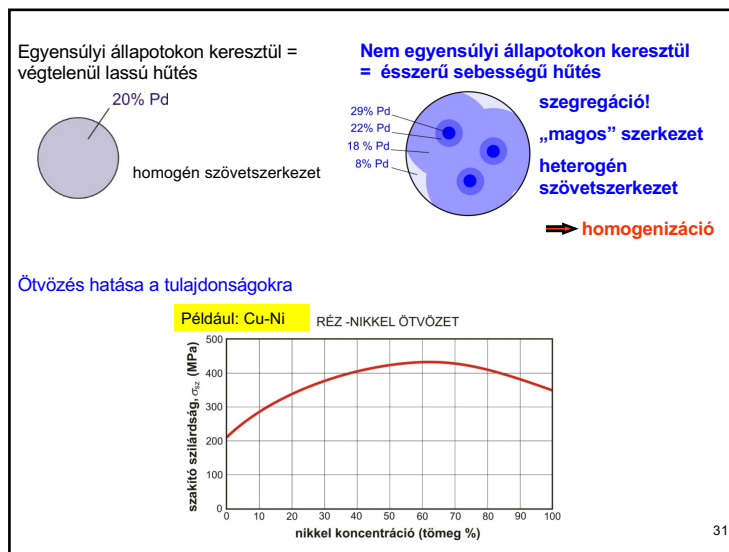
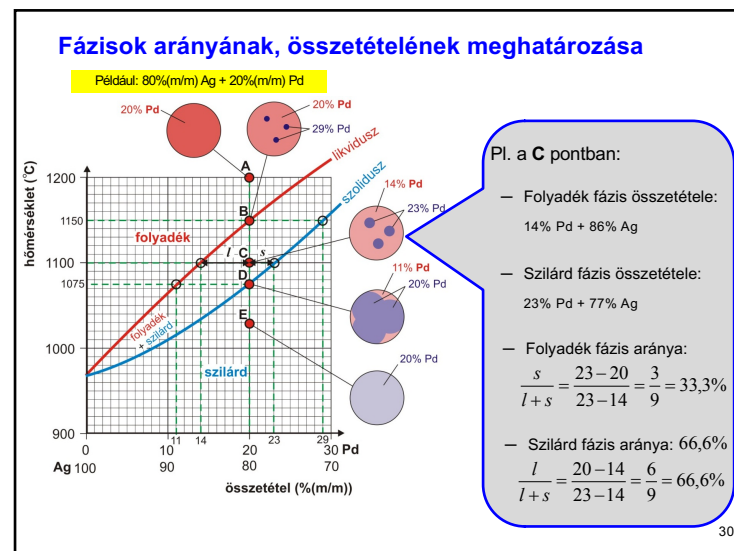
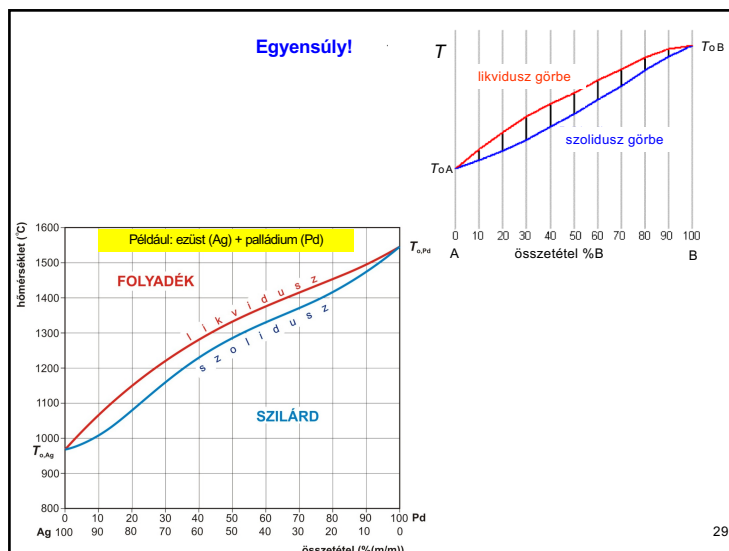

fázisdiagramja

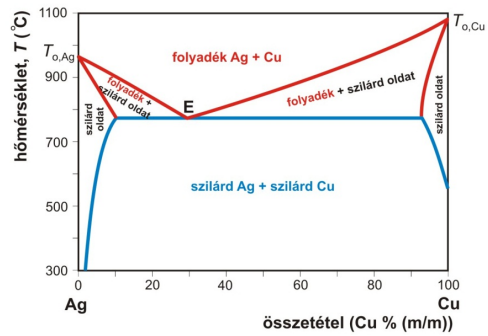

Egyensúlyi állapotokon keresztül
= végtelenül lassú hűtés

28

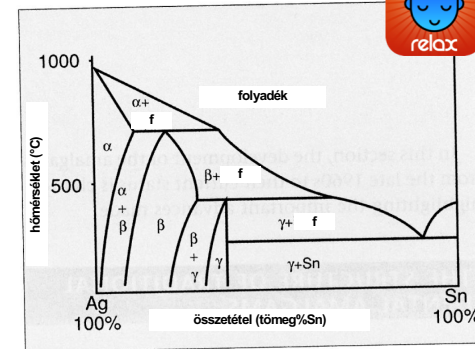

Pl. Ag-Cu

33

Ag-Sn fázisdiagramja

γ fázis: Ag_3Sn

34

Amalgám

Higanyalapú ötvözet

fém	%(m/m)
Hg	50
Ag	34
Sn	13
Cu	2
Zn	1

EU: 2019. jan. 1-től csak kapcsolózva

kész amalgamtömés

Amalgamtömés:

- tartós és olcsó
- javallat: más tömőanyagokra való érzékenység

35

Kerámiák

Definíció: fémek és nemfémek vegyülete (vannak kivételek!)

Tulajdonságai:

- közepes sűrűség
- szobahőmérsékleten szilárd
- nagy merevség, keménység, de nem jól alakíthatók, törékenyek
- nagy hő- és korrózióállóság
- gyenge hőszigetelés
- rossz hő- és elektromos vezetőképesség
- változatos optikai tulajdonságok
- biokompatibilitás

Előállítás:

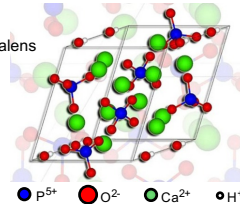
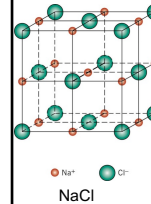
- olvasztás, öntés
- szinterelés*

Szerkezete:

- főként ionkötés, kisebb részben kovalens
- különböző méretű ionok (általában)
- kristályos v. amorf v. vegyes**

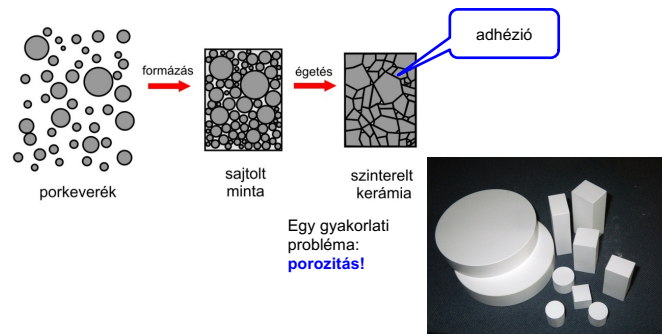
Alkalmazási példák:

- koronák, hidak
- gyökértíft
- cementek
- csiszolóanyagok

36

*Szinterelés

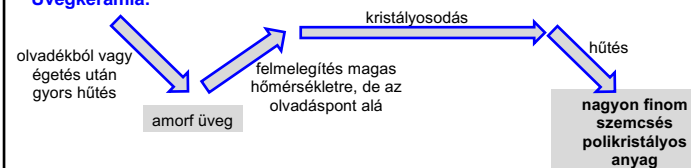
Folyadékfázisú szinterelés: olvasztás és égetés kombinációja

37

**Szerkezet

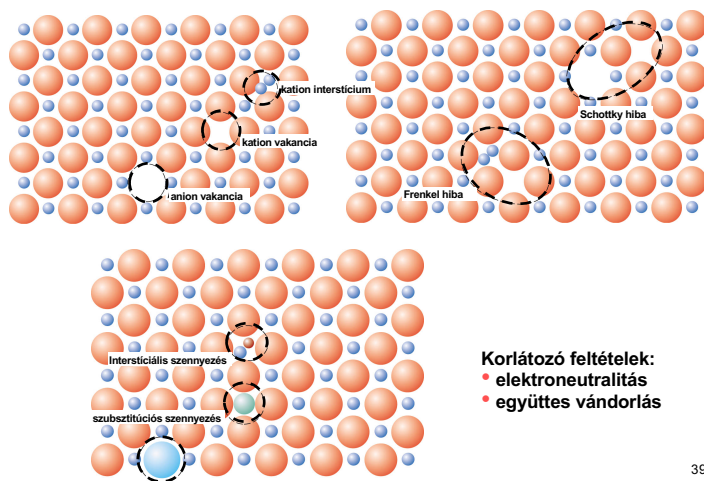

Üvegkerámia:

38

Kristályrácsbeli hibák:

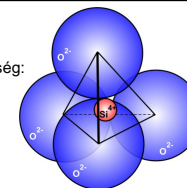

39

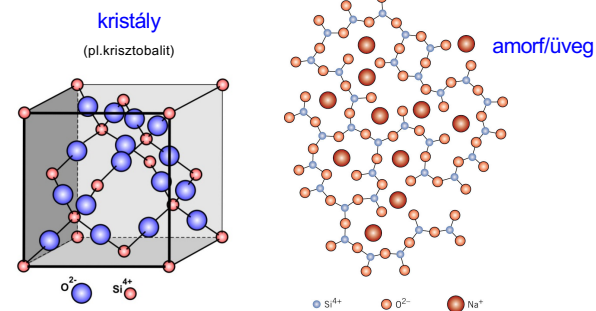
Szilikátok

Meghatározó elemek: Si és O

Építőegység:
 SiO_4^{4-}

• Szilícium-dioxid (SiO_2)

40

• **Porcelán (hagyományos)**

Al₂(OH)₄²⁺ réteg

(Si₂O₅)²⁻ réteg

Kaolin
(Al₂(Si₂O₅)(OH)₄)

Si⁴⁺
Al³⁺
OH⁻
O²⁻

+ kvarc
+ földpát

➔ szárítás, égetés

• **Fogorvosi szilikátkeramiák**

- amorf üveg (nátrionföldpát - NaAlSi₃O₈, káliföldpát - KAlSi₃O₈, SiO₂, Al₂O₃, ...)
- amorf üveg kristályos tartományokkal
 - amorf földpátüveg + kevés leucitkristály (KAlSi₂O₆)
 - amorf földpátüveg + 50% leucitkristály (KAlSi₂O₆)
 - Li-szilikátüveg + 70% Li-diszilikátkristály (Li₂Si₂O₅)

42

Oxid keramiák

• **Cirkónium-dioxid (ZrO₂, cirkon)**

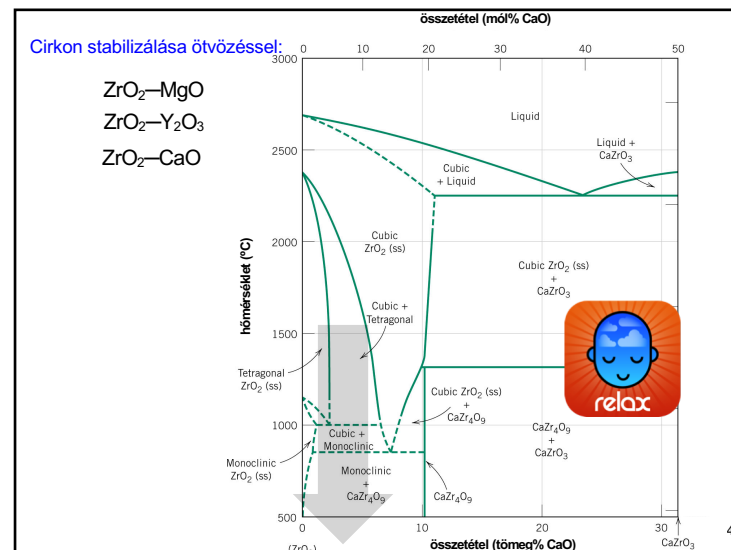
Tulajdonságok (tömörre szinterelt állapotban):

- fehér
- sűrűsége kb. 6 g/cm³
- nagy szilárdságú és nagy szívósságú, merev, kemény (l. később)

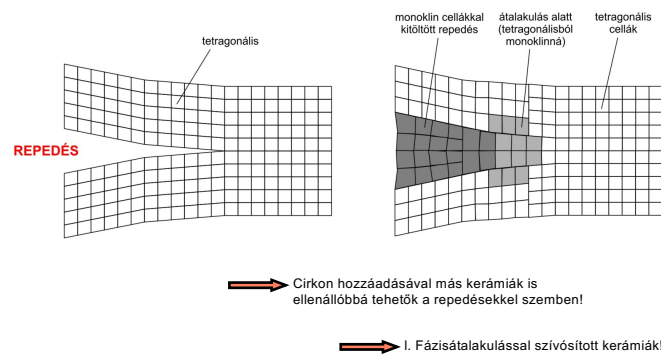
Előállítás:

- cirkonhomokból (ZrSiO₄)
- drága tisztítási eljárások, de hafniumoxid marad kb 1%-ban (radioaktivitás <1 Bq/g!)
- hideg v. meleg sajtolás, szinterelés

43

A cirkon „önjavító” képessége:

45

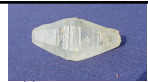
• Alumínium-oxid (Al_2O_3)

Tulajdonságok:

- színtelen, fehér
- olvadáspont 2700°C
- sűrűsége kb. 4 g/cm^3
- nagyon kemény (l. később)

Kristályos formák:

korund
 $\text{Al}_2\text{O}_3 + \text{CrO}_2 \rightarrow \text{rubin}$
 $\text{Al}_2\text{O}_3 + \text{CoO}_2 \rightarrow \text{zafir}$

• Oxidkerámia kristály + üveg

Következő
 előadáshoz:
 12-13.
 tankönyvi
 fejezetek

46